

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 10

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 10 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал:

https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Фарманова Гулнара Комилевна
МЕТОДЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ НА ТЕРРИТОРИИ САМАРКАНДСКОГО
СОГДА В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА 9-18

Саидбобоева Гулзора Нематжоновна
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ АРХИВИ ҲУЖЖАТЛАРИДА ГИДРОЭЛЕКТР СТАНЦИЯЛАРИНИНГ
ҚУРИЛИШИГА ДОИР МАЪЛУМОТЛАР (XX АСР 20-ЙИЛЛАРИ ОХИРИ-30-ЙИЛЛАР
БОШИ) 19-26

Ахмедов Шахзод Фарход ўғли
МУСТАҚИЛЛИККА ЭРИШИШ АРАФАСИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ЧОРВАЧИЛИКНИНГ
УМУМИЙ ҲОЛАТИ ВА МАВЖУД МУАММОЛАРИ 27-34

Mirsoatova Sayyora Turg'unovna
MARKAZIY FARG'ONA NEOLIT JAMOALARI MADANIYATI HAQIDA MULOHAZALAR 35-39

Янгибоева Дилноза Ўктамовна
МУҲАММАД ШАРИФЖОН МАХДУМ САДРИ ЗИЁНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ
ФАОЛИЯТИ 40-48

Маҳмудов Эркинжон Асқаралиевич
АРАБЛАР ТОМОНДАН ФАРФОНАНИНГ ЗАБТ ЭТИЛИШИ ҲАҚИДАГИ МАЪЛУМОТЛАР ВА
УЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ 49-53

Yoriqulov Nasibulla Xoliyorovich
O'ZBEKISTON HUDUDIGA G'ARB ME'MORCHILIK AN'ANALARINING KIRIB KELISHI 54-58

Ergasheva Bahridil G'olibjonovna
IJTIMOIY TARMOQLARDAGI REKLAMALARNING IJTIMOIY-MA'NAVIY HAYOTGA TA'SIRIGA
DOIR MULOHAZALAR (ETNOSOTSIOLOGIK TAHLIL) 59-65

Абдухамидов Исломбек Абдухалим ўғли
МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ЎРГАНИШДА ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАР 66-74

Boltayeva Moxichehra Jamshid qizi
XORIJIIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH BO'YICHA AMALGA OSHIRILGAN ISHLAR VA
ERISHILGAN KO'RSATKICHLAR (JIZZAX VILOYATI MISOLIDA) 75-80

Кандахаров Анваржон Хасанович, Бабаярова Шахноза Шухратовна
БУХОРО ХОНЛИГИДА АБДУЛЛАХОН II ДАВРИНИНГ ҚУРИЛИШ ИНШООТЛАРИ
ТАРИХИГА БИР НАЗАР 81-86

8.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Boltayev Nurali Shiramatovich
AGRAR OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNING
BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI 87-93

<i>Дустова Мухайё Худайбердиевна</i> РОСТ, УСТОЙЧИВОСТЬ, ДОХОДНОСТЬ: ЭКОНОМЕТРИКА ФИНАНСОВЫХ ПОТОКОВ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ	94-102
<i>Ravshanov Malik Naimovich</i> METHODOLOGY FOR DETERMINING THE NEED FOR ECONOMIC RESOURCES OF THE ROAD TRANSPORT COMPLEX.....	103-108
<i>Xushmuradov Oman Namozovich</i> TIJORAT BANKLARI MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI	109-115
<i>Raximjonov Kamronbek Ixomjon o'g'li</i> DAVLAT XARIDLARINI AMALGA OSHIRISHDA KORRUPSIYANI OLDINI OLISH	116-121
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна</i> АКАДЕМИК ИБРОҶИМ МЎМИНОВ ИЛМИЙ ЖАСОРАТИНИНГ ЯНГИ ҚИРРАСИ	122-128
<i>Talabov Baxriddin Alijanovich</i> KONSTITUTIONIZM DEMOKRATIK RIVOJLANISHNING ASOSI SIFATIDA	129-134
<i>Tajibaev Muxiddin Abdurashidovich</i> JAMIYAT HAYOTIDA SINERGETIK DUNYOQARASH PARADIGMASINI TADQIQ QILISHNING AHAMIYATI	135-140
<i>Солиев Икромжон Комилжонович</i> РАҚАМЛИ ДУНЁДА ИНСОН ҚАДРИ МУАММОСИ: ИЛМИЙ-ФАЛСАФИЙ ТАЛҚИН	141-147
<i>То'хтайев Хаким Primovich</i> TASAVVUF TA'LIMOTLARIDA QADRIYATLAR TRANSFORMATSIYASINING NAMOYON VO'LISH XUSUSIYATLARI	148-153
<i>Уразалиева Гулшада</i> СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ КАТЕГОРИИ «ГЕНДЕР» В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ	154-160
<i>Гуламова Мавжуда Ташпулатовна</i> ИЖТИМОЙ АХЛОҚ МЕЗОНЛАРИНИ ЎРГАНИЩДА КУМУШХОНАВИЙ ВАСИЯТНОМАЛАРИНИНГ ЎРНИ	161-167
<i>Xoliqov Lazizjon Maxmud o'g'li</i> GLOBAL O'ZGARISHLAR SHAROITIDA O'ZBEKISTONNING IJTIMOIIY-DUNYOVIY DAVLAT SIFATIDAGI MAQOMI (IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLIL)	168-172
<i>Quvonov Sardor Zokirovich</i> MA'NAVIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA "MANOQIBI SHAYX XUDOYDOD VALIY" ASARINING AHAMIYATI	173-178
10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	

<i>Халметова Меҳрибону Гайратжонова</i> ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКОЙ ЛЕКСИКИ В НЕМЕЦКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ	179-186
<i>Abdijabbor Amanov</i> MURAKKAB SINTAKTIK BUTUNLIKNING MATNNING KATTA BIRLIGI SIFATIDA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	187-193
<i>Umarova Xurshida Zikiryoixonovna</i> AQSH ADABIYOTIDA PSIXOLOGIK ROMAN TADRIJI	194-201
<i>Odinayev Bekqul Imamqulovich</i> LISONIY SHAXS: TA'RIF, TAHLIL, TALQIN	202-210
<i>Jaloliddin Jo'rayev, Jamoliddin Jo'rayev</i> "DEVONI LUG'ATIT-TURK" VA "GULSHAN UL-ASROR"DAGI QADIMGI TURKIY SO'ZLAR QIYOSI	211-217
<i>Saidov Akmal Azimovich</i> "TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI" YO'NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN TALABALARDA MADANIYATLARARO MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH	218-224
12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Qosimov Botirjon Ma'ruffjon o'g'li</i> SUDYALAR OLIY KENGASHINI SUDYALARNING CHINAKAM HAMJAMIYATI ORGANIGA AYLANTIRISHNING KONSTITUTSIYAVIY MASALALARI	225-231
<i>Жўраев Дилмурот Мухторович</i> МАЪМУРИЙ ВА ОММАВИЙ ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРДАН КЕЛИБ ЧИҚАДИГАН НИЗОЛАРНИ СУДДА ҲАЛ ЭТИШДА КЕЛИШУВ ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАРИНИ ҚЎЛЛАШГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ АЙРИМ МАСАЛАЛАР	232-240
<i>Эшонхонов Камолхон Маматхонович</i> БАНД СОЛИНГАН МУЛКНИ ҚОНУНГА ХИЛОФ РАВИШДА ТАСАРРУФ ЭТИШ ЖИНОЯТИНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШДАГИ АЙРИМ МАСАЛАЛАР.....	241-246
<i>Бўриев Одил Қобилович</i> КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШ – ИНСОН ҚАДРИНИ ЮКСАЛТИРИШ МЕЗОНИДИР	247-253
13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Umarzoda Shohruh Azamat o'g'li</i> "ALGORITMIK TILLAR VA DASTURLASH ASOSLARI" FANI MAZMUNI VA O'QITISHNING MAVJUD HOLATI	254-259
<i>Эргашева Гули Исмоил кизи, Инамова Гуллола</i> ЗНАЧИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ФОНЕТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПРОЦЕССЕ КОММУНИКАЦИИ.....	260-265

<i>Bobomurotov Sirojiddin Mengziyo o'g'li</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI VARIANTIV TUSHUNCHALAR ASOSIDA O'QITISHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING O'RNI	266-271
<i>Xudoyberdiyev G'iyosiddin Baxtiyor o'g'li</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI	272-277
<i>Ботиров Азизбек</i> РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ: АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ	278-283
<i>Эшбеков Сардор Журакулович</i> ЁШЛАРНИ ҲАРБИЙ ВАТАНПАРВАРЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШИНИГ МУҲИМ ОМИЛИ	284-288
<i>Abdullaeva Feruza Suyunovna</i> KASBIY TERMINOLOGIYANI O'RGATISHDA INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARNING O'RNI	289-293
<i>Ortiqov Oybek Rustamovich</i> OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNING TASHKIL ETILISHI.....	294-298
<i>Erhanova Nasiba Absayitovna</i> MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARINING "TIL VA NUTQ" MARKAZIDA INNOVATSION FAOLIYAT OLIB BORISH	299-303
<i>Robiya Mannopova</i> INNOVATIVE COMPETENCY AS A CORE COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.....	304-308
<i>Qodirov Olim Odilovich</i> REFLEKSIV YONDASHUV, UNING MOHIYATI VA KONSEPTUAL ASOSLARI.....	309-314
<i>Xaydarova Mahliyo Xabibullayevna</i> TARBIYA FANINI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.....	315-322
<i>Xasanova Gulsanam Xusanovna</i> IJTIMOIY-MADANIY FAOLIYATDA MAGISTRATURA TALABALARINING TASHKILIY- BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI	323-328

09.00.00-Фалсафа фанлари

Quvonov Sardor Zokirovich
quvonov2017@mail.ru

MA'NAVIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA "MANOQIBI SHAYX XUDOYDOD VALIY" ASARINING AHAMIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada Markazi Osiyolik o'rta asrlar tasavvuf sufiylaridan Shayx Xudoydod Valiy meroslarida bayon etilgan tarixiy manba va hujjatlar o'rganilib, ulardagi ma'naviy tarbiyani shakllantirishga doir masalalar ochib berilgan. Xususan, Shayx Xudoydod Vali manoqiblarida keltirilgan adolatparvarlik, millatparvarlik va komillikka intilishga doir qimmatli fikrlar keltiriladi. Tadqiqot davomida bugungi globallashuv sharoitida ma'naviy tarbiyaning qanchalik ahamiyatliligi va dolzarbligi bo'yicha xulosalar chiqarildi.

Kalit so'zlar: adolat, halol luqma, tolerantlik, Manoqib, mehnatsevarlilik, tarbiya, olimlik, Yassaviylik .

Kuvonov Sardor Zokirovich
quvonov2017@mail.ru

THE SIGNIFICANCE OF THE WORK OF "MANOQIBI SHEIKH KHUDYDAD VALY" IN FORMING SPIRITUAL EDUCATION

Abstract. In this article, the historical sources and documents described in the heritage of Sheikh Khudoidad Vali, one of the Sufis of the Central Asian Middle Ages, are studied, and the issues related to the formation of spiritual education in them are revealed. In particular, valuable ideas about justice, nationalism and striving for perfection are presented in the manoqibs of Sheikh Khudoidad Vali. In the course of the research, conclusions were drawn on the significance and relevance of spiritual education in today's globalization conditions.

Key words: justice, honest bite, tolerance, Manoqib, hard work, education, science, Yassaviity.

Кувонов Сардор Зокирович
quvonov2017@mail.ru

ЗНАЧЕНИЕ РАБОТЫ «МАНОКИБИ ШЕЙХА ХУДИДАД ВАЛЫ» В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье исследуются исторические источники и документы, описанные в наследии шейха Худоидада Вали, одного из суфиев Среднеазиатского Средневековья, и раскрываются вопросы, связанные с формированием в них духовного образования. В частности, ценные идеи о справедливости, национализме и стремлении к совершенству представлены в манкибах шейха Худоидада Вали. В ходе исследования были сделаны выводы о значимости и актуальности духовного образования в современных условиях глобализации.

Ключевые слова: справедливость, честный прикус, толерантность, Манокиб, трудолюбие, образование, наука, Ясавииты.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I10Y2023N25>

Ma'lumki, milliy va diniy qadriyatlar asrlar davomida shakllanib, o'zaro chambarchas aloqada bo'lgan va ularni bir-biridan ayri holda tasavvur qilish qiyin. Islom dinining ajralmas qismi sanalgan tasavvuf ta'limoti jamiyat hayotida dinni mustahkamlash, targ'ib etish, islomiy ilmlarni rivojlantirishda o'ziga xos mavqeiga ega bo'ldi. XVI asrga kelib, tasavvuf ta'limoti butun islom olamida, ayniqsa, Markaziy Osiyoda yuksak darajada rivojlandi va mamlakat ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy hayotida muhim ahamiyat kasb eta boshladi. Markaziy Osiyoda vujudga kelgan Yassaviya (XII asr), kubroviya (XIII asr) va xojagon-naqshbandiya (XII asr) tariqatlari vakillari ijtimoiy-siyosiy hayotda faol ishtirok etib, ayrim davlat rahbarlarining alohida e'tirofiga sazovor bo'ldi. Bu tariqatlar o'z taraqqiyoti davomida mahalliy urf-odat va madaniyatga islomiy an'analarni moslashtirish hamda siyosiy hayotda yetakchilik qilishga intilganliklari bilan ajralib turishlarini alohida qayd etib o'tish lozim.

Karmanalik Shayx Xudoydod Valiy hayoti va faoliyatini aks ettiruvchi muhim manbalardan biri "Manoqibi Shayx Xudoydod Valiy" asaridir. Ushbu asar Shayx Xudoydod Valiyning yaqin xalifalaridan bo'lgan Mavloni Sayyid tomonidan XVI asrda yozilgan. Asarning aslidan Muhammad Ashur Nurmuhammad o'g'li 1912 yilda an'anaviy nasta'liq uslubida nusxa ko'chirgan. Ushbu nusxa Shayx Xudoydod Valiyning avlodlaridan biri Samarqand davlat arxitektura va qurilish instituti professori, texnika fanlari doktori Saidmaqsum Razzoqovning shaxsiy kutubxonasida saqlanadi.

Birinchi sahifada asarning mazmuni haqida ma'lumot beriladi. Asar asosan fors tilida yozilgan bo'lsa-da, unda turkiy va arabiy jumlar ham uchraydi.

Matn ichida Shayx Xudoydod Valiyning saj, bayt, hikmat, g'azal, naql, hikoyat sarlavhalari ostida turkiy va forsiy tillarda yozgan badiiy ijod namunalari keltirilgan. Qur'oni Karimdan iqtiboslar, hadisi shariflardan namunalar beradi hamda ayrim qissalarga murojaat etadi. Shuningdek, Shayxning Samarqanddagi faoliyati uning ayrim tarixiy shaxslar bilan bo'lgan munosabatlari hamda Shayx Xudoydod Valiy ijodiga mansub she'r, g'azallar va hikmatlari o'rin olgan.

Ushbu faktlarga tayanib aytish mumkinki, Shayx Xudoydod Valiy o'z faoliyati davomida she'riyat bilan ham jiddiy shug'ullangan va uning o'ziga xos qonun-qoidalarini o'zlashtirib, o'tmish hamda o'ziga zamondosh bo'lgan shoirlarning asarlaridan habardor bo'lgan. Shu bois u o'z qarashlarini nazm shaklida bayon qilgan. Shayx Xudoydod Valiyning she'riy merosi alohida devon shakliga keltirilgani haqida ma'lumot uchramaydi. Lekin uning she'rlari "Manoqib"lar tarkibiga kiritilgan. Bu manbada keltirilgan she'rlari esa turkiy va forsiy tillarda yozilgan bo'lib, ular Shayx Xudoydod Valiyning har ikki tilda erkin ijod qilganligidan dalolat beradi. Yozuvchi Abdurauf Fitratning Shayx Xudoydod Valiy "zullisonayn shoir"[1] deb, o'z tadqiqotida qayd etishi ham bejiz emas. Shayx Xudoydod Valiyning bizga ma'lum bo'lgan she'rlari asosan g'azal janrida bo'lib, aksariyati aruz vaznida bitilgan. Shayx Xudoydodning ma'naviy merosi keyingi bo'limlarda alohida tahlil etiladi.

Asarda Shayx Xudoydod ramziy ma'noga ega bo'lgan quyidagi jumalarni keltiradi: "G'ijduvonda o'qiyotgan paytlarimda uch yil bir po'stinni kiyganman. Na shalvorim bor edi, na chopon va bir ko'ylakning yoqasini topib olib, o'z bo'ynimga ilgan edim. Toki biron ko'rib menda ko'ylak yo'qligini gumon qilmas edi. Tanqisligimni hech kimga aytmay sir tutardim. Zeroki, oshiqning qanchalik darajada kuyishi va buni sir tutishi yaxshidir"[2:53].

Bundan quyidagi fikrlarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, uch yil bir pustinni kiyishi Shayx Xudoydod Valiy Yassaviya tariqatini uch yil davomida qunt bilan o'rganganligiga ishora

qiladi. Ikkinchidan, bir ko'ylakni yoqasining buyniga ilishi esa uni ushbu tariqat yo'lida sobitqadamlik bilan olg'a intilganligini ko'rsatadi. Uchinchidan, o'z tanqisligini hammadan sir tutishi – tasavvuf an'alariga muvofiq bo'lgan o'zini oshkor qilmaslik qoidalari bilan bog'liq.

Shayx Xudoydod Valiy hayoti davomida mol-dunyo to'plashga, boylik orttirishga urinmasdi. Uning fikricha, mol-dunyo, boylik o'tkinchi bo'lib, Allohning vasliga yetishish uchun bu dunyo noz-ne'matlaridan voz kechishni afzal bilardi. Uning bu qarashlari she'rlarida ham o'z aksini topgan:

*Bor jonin tark aylabon, istab seni topsa bo'lur,
Jumlaning hubbin qo'yubon, ham seni sevsa bo'lur!
Sensizin nega kerak, bu tanda jonim bir zamon,
Sen bilan dunyovu uqbo har nekim desa bo'lur![2:76]*

Bu kabi dunyoqarash o'rta asrlar Yassaviylik jamoalari uchun xos bo'lib, bunda insonning poklanishi, nopok yo'llar bilan mol-dunyo orttirish yo'lida qilgan gunohlarini yuvish, insof va halollikka chaqirish maqsadida targ'ib qilingan. SHuningdek, Shayx Xudoydod Valiyning faoliyatida an'naviy Yassaviya g'oyalari, xususan, tarki dunyochilikdan farqli ravishda jamiyat hayotiga faol aralashish kuzatiladi. Jumladan, Shayx Xudoydod Valiy oddiy xalq ahvolini yaxshilash, ularni halol mehnat qilishga va shu orqali moddiy ahvolini yaxshilashga chorlash borasida tashabbuslar ko'rsatib, atrofiga odamlarni to'playdi va ular bilan birgalikda bo'sh yotgan yerlarni o'zlashtirishga harakat qiladi. Masalan, "...va aytur edilarki, ziroat uchun biror cho'lni ixtiyor qilsak va oxirida u sahroni ishlab chiqsak. U yerda yetilgan hamma qovunlarni vaqf qilamiz, har kim undan tatib ko'rishni va yeyishni xohlaydi. ...bas, janobi hazrat Xudovandga tavakkal qilgandan keyin, dehqonchilik qilishni o'zimiz lozim topdik. Va dehqonchilik bilan panoh topdik"[2:78]. Ushbu keltirilgan ma'lumotlarda Shayx Xudoydod Valiy jamiyat ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotini imkon qadar yaxshilash borasidagi qilgan sa'yi harakatlarini ko'rsatib beradi. Xususan, Shayx Xudoydod Valiy faoliyatida quyidagi masalalarni yechish maqsad qilingan: birinchidan, bo'sh yotgan yerlarni o'zlashtirish; ikkinchidan, insonni mehnat orqali ham ma'nan, ham jisman tarbiyalash; uchinchidan, jamiyat va inson uchun moddiy manfaat keltirish.

Bundan tashqari muhtojlarga yordam berishni Shayx Xudoydod Azizon o'zining asosiy vazifalaridan biri deb hisoblagan. U quyidagi voqeani bayon qiladi: "Bir zamonlar Karmana viloyatida bo'lganimizda, do'stlarimizdan biri qarzdor bo'lib qoldi va uning qarzi ming tangadan oshib ketdi va u qarzidan qutilishdan ojiz edi. Va men uni bu kulfatdan xalos etadigan do'stni ko'rmadim. Unga qarz berganlarni izlab topdim va men uchun dunyo tashvishlaridan nima bo'lsa, o'z qozon, oftoba, kiyimlarimni, ayolim va bolalarim kiyimlarini baholadim va tushgan pullarning barchasini qarzdorlarga berdim va u qarzidan xalos bo'ldi"[2:26].

Ushbu ma'lumotdan ko'rinib turibdiki, Shayx Xudoydod Valiy har qanday holat bo'lmasin, muhtojlarga yordam berishni o'zining burchi deb bilgan va bu esa oddiy xalq oldida uning mavqeining yanada oshishiga sabab bo'lgan. Zamona hukmdorlari esa uning bu mavqeidan o'z siyosiy maqsadlarini amalga oshirishda foydalanishga harakat qilgan.

Shayx Xudoydod Valiy hayoti davomida muttahamlik, o'g'rilik kabi illatlarga qarshi kurash olib borgan. Aytadi: "Buyurib turamanki, biznikiga makruh (harom) va mujrimot (jinoiy) va shunga o'xshash ish bilan shug'ullanuvchilar kelmasinlar". Asar muallifi barcha

muridlariga “Ozar, turk, fors, arabu ajam Hazrati Eshon (Shayx Xudoydod) oldida teng edi va har biriga ta’zim va ikrom qilardilar”, deb yozadi. Bu esa bugungi mustaqil mamlakatimizda tinchlik va barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan davlat siyosatining asosiy yo’nalishlaridan biri bo’lgan millatlararo totuvlikning yaqqol namunasi bo’lib asrlar davomida xalqimizga xos fazilatlarini o’zida namoyon etib kelmoqda.

“Va yana aytur edilarki, bir kuni jami do’stlar bilan sayr qilardik, havo issiq va biz piyoda edik. Va har kishining kiyimi kirona edi. To’satdan ot-aravada bir kishi chiqib qoldi. Aravada ikki-uch yalang’och bola ko’rinardi. Bu holni ko’rib, ularga rahmim keldi va o’z kiyimimni unga berdim. Va barcha do’stlarimga o’z kiyimlarini u kishiga berishlarini buyurdim. Uning aravasi to’ldi va shuningdek, ishq-muhabbat madadi bilan birovga yordam berdik va bu bilan o’zimiz ham yo’lda shitob bilan yurdik”[2:28].

Shayx Xudoydod Valiy yashagan joylarida nafaqalar va oziq-ovqatni qat’iy hisob bilan birinchi navbatda och qolgan, nochor ayollar va bolalarga, mayib-majruhlarga berishni joriy qilgan. Keltirilgan ushbu jumlar Shayx Xudoydod Valiyni kambag’alparvar shaxs bo’lib, har doim o’zgalar manfaatini o’z manfaatidan ustun qo’ygandligini ko’rsatib va bugungi mustaqil davlatimiz ijtimoiy siyosatining asosiy mohiyatini tashkil etadigan “aholini kuchli ijtimoiy himoyalash” tamoyili bilan mantiqan bog’lanadi.

Shayx Xudoydod Valiy tariqatda shogirdlar masalasiga ham alohida e’tibor qaratgan va ma’rifat bosqichini asosiylaridan biri sifatida e’tirof etgan. Ushbu bosqichda shogirdlariga sahih hadislardan, Qur’on oyatlaridan saboq bergan. Bunda mushohada qilish uslubi muhim o’rin tutgan. “Manoqib”da Shayx Xudoydod Valiy yashagan muhit, Dashti Qipchoqdan kirib kelgan ko’chmanchi aholining o’troqlashish jarayoni, savodlilik darajasi haqida ham ma’lumotlar uchraydi. Xususan, muallif Shayx Xudoydod Valiy tilidan quyidagi jumalarni keltiradi: “Biz hozir bandalarga xos bo’lgan ta’lim talabini pasaytirib yuborganmiz, nima uchun o’troq bo’layotgan xalqlar orasida donishmandlar yo’q”[2:70],-deb kuyunadi.

Shayx Xudoydod o’z muridlariga “Olimlik bu amaliyot bilan ilmning birlashmasi” deb tushuntiradi. SHu bois o’zi o’qitayotgan talabalar bilan ham amaliy, ham nazariy mashg’ulotlar olib borar, ularning bilim darajasini tekshirib turardi. Xususan, manbada ustoz va shogird o’rtasida bo’lib o’tgan savol-javob quyidagicha keltiriladi: “Mantiq nimani o’rgatadi? ... Mantiq – bu qurol, vosita, zehnni xato fikrlardan qo’riqlaydi”,- degan javobni oldi. Shuningdek, Shayx Xudoydod talabalarga har doim odamlar, do’stlar orasida bo’lishni ta’kidlard. Zeroki, kishi odamlardan xoli bo’lsa, uning holi zaif va ishlari nomaqbuldir. Undan xalqqa kam foyda tegadi va anjumanda ham xilvatda bo’ladi. Aytur edilarki, xaloyiq oldida bu kishi jamiyatsizdir va u bundan huzur qiladi. Agar bundan zahmat cheksa, u kamolotga erishmaydi va irshodlikka loyiq emas[2:38],-deydi.

Haqiqatan ham tasavvufga oid tadqiqotlar va asarlarda keltirilganki, ayrim tasavvuf vakillarining xalqdan ajralib, xilvatda bo’lishi, chunki xalq bilan band bo’lgan odam Xoliqni unutadi, xalqdan ajralmaguncha Xoliq diydoriga yetishish mumkin emas deb xilvat va go’shanishinlikni ixtiyor etgan Shayxlarning dunyoqarashi Payg’ambar (s.a.v.) sunnatlariga ham muvofiq emas. Shuning uchun Hazrat Bahouddin Naqshband ham ikki tomonni birlashtirib, ham xilvat sari ruhiy ehtiyojni qondirish va ham jamoat ichida yashab, elga foyda keltirish yo’lidan borganlar[3:87]. Shayx Xudoydod Valiy faoliyatida ham Naqshbandiylik tariqati vakillarining tarbiya usullarining Yassaviya tariqatiga joriy qilganligini ko’rishimiz mumkin.

Bu holat XV-XVI asrlarga kelib Yassaviylikning asosiy g'oyalaridan bo'lgan tarki dunyochilik, jamiyatdan yiroqlashish tushunchalarini ijtimoiy-siyosiy vaziyatga qarab ma'lum ma'noda o'zgartirdi. Shayx Xudoydodning bunday fikrlari Yassaviyshunoslikda yangi bir o'ziga xos qarashni ifodalaydi.

Shayx Xudoydod Valiy jismoniy jihatdan ham baquvvat, pahlavon kurashchi bo'lib, mamlakatda kurash bo'yicha o'tkazilgan musobaqalarda qatnashib, hukmdorlar e'tirofiga sazovor bo'lganligi to'g'risidagi rivoyatlar ayrim badiiy asrlarda ham aytib o'tiladi[4:122]. SHuningdek, u tasavvuf bosqichlarini to'liq bosib o'tish maqsadida Karmanadan Buxorogacha yalang oyoqda, piyoda borishga ahd qiladi. Safar qilish uchun sovuq qish payti tanlanadi va inson qadami yetmagan baland-pastlik yo'llar, Qiztog'i orqali o'tishga qaror qiladi. Yo'lda ko'p voqea va hodisalarga guvoh bo'ladi hamda safari muvafaqqiyatli yakunlanadi. Shayx Xudoydod Valiy ham tasavvuf tariqatida fano darajasiga yetgan shaxslardan biri hisoblangan. Bu haqda "Lamahot" asarining muallifi Olim Shayx Azizon ham eslatib o'tadi.

Shayx Xudoydod tasavvufning Yassaviya-jahriya tariqatiga doir g'oyaviy ta'limotining asosiy yo'nalishlari, mazmun mohiyatini ochib berishga uringan. Bu o'zbek, fors tillarida yozilgan she'rlari, xikmatli so'zlari va g'azallarida, she'riy merosi mavjud yozma manbalar hamda amaliy harakatlarida o'z ifodasini topgan.

Tasavvufiy jamiyat hayotida ahloqiy me'yorlarni tartibga solish bilan birga ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy jarayonlarga ham o'z ta'sirini o'tkazgan. Uning vakillari orasidan ko'plab olimlar, shoirlar, qiyin siyosiy vaziyatlarda xukmdorlarning mohir maslahatchilari, xalq farovonligi yo'lida xizmat qiluvchi fidoiy shaxslar yetishib chiqdi.

Boshqa islom mintaqalarida bo'lganidek, Movarounnahr diyorida ham tasavvuf tarbiyasi va uning to'rt bosqichi komil insonni tarbiyalash uslubi sifatida qo'llanib kelgan. Naqshbandiya va Yassaviya tariqatlari bu sohada asosiy maktablar hisoblangan. Bu tarbiya usullari 92 urug'dan tarkib topgan turkiy qavmlarning, shuningdek, tojik va boshqa xalqlarning ahil-inoq, o'zaro hurmatda yashab kelishida, axloqiy-maishiy jihatdan kamol topishida, kasb-hunar o'rganib, ilm egallashida ilhomlantiruvchi va to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi ma'rifat maskanlarining vujudga kelishiga sababchi bo'lgan.

Xulosa qilib aytganda, Shayx Xudoydod Valiy hayoti va faoliyatini yoritib beruvchi "Manoqibi Shayx Xudoydod Valiy" asari o'sha davr ijtimoiy-siyosiy hayoti va xalqning ma'naviy dunyoqarashini o'rganishda katta ahamiyat kasb etadi. Asarda, shuningdek, Hazrat Shayx Xudoydod Valiy faoliyati bilan bog'liq boshqa manbalarda uchramaydigan ayrim joy nomlari va tarixiy shaxslar nomlari ham keltiriladiki bu ushbu asarni yanada kengroq tadqiq qilish lozimligini ko'rsatadi. Mazkur manba Yassaviya tariqati mohiyatini, uning sir-asrorlarini tushunishda ham katta ahamiyatga ega. "Manoqibi Shayx Xudoydod Valiy" asari milliy mafkuramizning asosiy masalalaridan biri bo'lgan har tomonlama yetuk shaxs, ya'ni komil inson tarbiyalash uchun zarur bo'lgan ma'rifiy va ma'naviy mavzularda so'z yuritiladi. Shuning uchun ilk bor ushbu tadqiqot jarayonlariga jalb etilgan bu asar millatimiz va vatanimizning keyingi taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Uni o'rganish, tadqiq etish va keng jamoatchilikka yetkazish maqsadga muvofiqdir. Shu o'rinda aytib o'tish lozimki, asarning yagona nusxasidan ko'paytirib, uni Sharqshunoslik institutining Sharq qo'lyozmalari Markazi orqali uning o'zbek, rus, ingliz tillarida tarjima nashrlarini amalga oshirish lozim.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. II-жилд. Илмий асарлар. Т.: Маънавият, 2000. – Б.36.
2. Улуғ авлиё Шайх Худойдод Вали (Маноқиб). Форс тилидан Сайфуддин Сайфуллоҳ таржимаси. Т.: Ўзбекистон, 2017. – Б.53.
3. Комилов Н. Тасаввуф. Мовароуннаҳр – Ўзбекистон, 2009. – Б. 87-93.
4. Бўлдиева С. Нурота. Эссе. –Т.: Шарқ, 2003. –Б.122

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 10 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатиغا олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).